

опіки, затвердження заповітів. До виняткової компетенції Н. р. увійшли питання про узаконення позашлюбних дворянських дітей. Закон 1802 про створення м-в включив міністрів до складу Н. р. і зобов'язав їх вносити до неї лише «справи особливої важливості». У 1805 К-т міністрів отримав право вирішувати і ті справи, які «міністри знайдуть за потрібне представити туди для усунення сумнівів». Відповідно до твердження В. Щеглова, «основна, законод. роль Н. р. не змінювалась випадковим внесенням до неї, за бажанням государя, адм. та суд. справ» і залишалась законод. установою упродовж усього часу її існування й «уважно слідкувала за своєчасним задоволенням назрілих сусп. потреб». Створення Н. р. (Держ. ради) виявилось цілком закономірним етапом розвитку рос. державності. На поч. 19 ст. вже було неможливо обходитись без спец. органу, який займається законод. діяльністю. В основу реорганізації держ. апарату було покладено принцип розподілу гілок влади, що мало велике значення для зміцнення і подальшої еволюції самодержавства у бурж. монархію. Реформована 1810 Н. р. отримала назву Держ. ради і функціонувала без принципових змін до 1906, у якому стала верх. палатою законод. народного представництва Рос. імперії.

Лит.: Щеглов В. Г. Государственный Совет в России в особенности в царствование императора Александра Первого. Историко-юридическое исследование. Ярославль, 1892; Учреждение Государственного Совета 1901 г. СПб., 1901; Ерощкин Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России. М., 1968; Зінченко О. В. Попередники за-

конодавчої Державної ради Російської імперії // Збірник наукових праць ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. Серія: Історія та географія, 2003, вип. 14–15; Ї ж. Державна Рада Російської імперії 1906–1916 рр. Х., 2005.

О. В. Зінченко.

НОВА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА (неп) – політика рад. влади, яку вона проводила в Україні у 1920-ті, що знаменувала перехід від командно-адм. методів управління економікою періоду «воєнного комунізму», до ринкових механізмів. Реальний перехід до непу в УСРР, як і в ін. рад. республіках, розпочався після прийняття Х з'їздом РКП(б) у берез. 1921 рішення «Про заміну розверстки натуральним податком», яке стало основою цілої низки нормат. актів, прийнятих держ. органами РСФРР, а потім продубльований і в УСРР. Першим, якщо можна так сказати, неповським нормат. актом, була постанова надзв. сесії ВУЦВК п'ятого скликання від 27 берез. 1921 «Про заміну продовольчої розверстки натуральним податком». Податок був значно меншим порівняно з продовольчою розверсткою. Рішення про скасування продрозверстки і запровадження натурального податку стимулювало розвиток сільс. госп-ва. Селянин знав заздалегідь, що у нього не будуть вилучатися лишки сільгосппродукції, а існуватиме певний податок. Лишками він зможе розпоряджатися на власний розсуд, зокрема обмінювати їх на необхідні для розвитку свого госп-ва пром. товари. Згодом уряд прийняв ще низку нормат. актів, які стимулювали відбудову сільс. госп-ва. Серед них важливе значення

мала постанова ВУЦВК від 19 квіт. 1922 «Про відбудову та зміцнення сільського господарства України». В ній накреслювалася програма дієвої допомоги селян. Провідне місце серед прав. актів у галузі сільс. госп-ва посідав Зем. кодекс УСРР 1922. Відбудові сільс. госп-ва сприяли заходи, передбачені декретом ВУЦВК і РНК УСРР від 19 трав. 1923 про запровадження єдиного сільсько-госп. податку. Одночасно здійснювався перехід від натурального податку до податку грошового. Запровадження засад непу в сільс. госп-ві УСРР позитивно впливало на його відбудову. У 1925 заг. посівна площа в Україні досягла довоєн. рівня. На сер. 1920-х в-во зерна в республіці майже дорівнювало довоєн. рівню.

Розвиток сільс. госп-ва створював сприятливі умови для відбудови і розвитку промисловості, у тому числі важкої. Для цього необхідно було перш за все негайно реорганізувати на засадах непу націоналізованою промисловістю, надати держ. підприємствам госп.-оперативної самостійності і перевести їх на госп. розрахунок. Це було зумовлено тим, що реальний перехід до непу не міг відбутися без функціонування ринку і ринкових відносин. Уже восени 1921 рад. д-вою почали використовуватися товарно-грошові відносини. Введення госп. розрахунку вимагало виокремлення певних госп. комплексів – держ. трестів і підприємств із заг. маси держ. майна і визнання за ними госп. самостійності з метою ефективного функціонування. Прав. становище цих госп. комплексів визначалося декретом ВУЦВК від 2 лип. 1923 «Про державні промислові підприємства, які діють на

засадах комерційного розрахунку (трести)». Трести отримали самостійність у галузі постачання в-ва і збуту виробленої продукції і були орієнтовані на ринок. Одночасно з трестуванням пром. підприємств створювалися синдикати – орг-ції для закупівлі сировини, планування торг. операцій і збуту однорідної продукції групи трестів. Під час упродовження непу поруч із розгортанням ринкових відносин в УСРР відбувався процес організації планового госп-ва, формувалася система планових органів республік. і місц. масштабу – Укр. екон. рада (УЕР), губ. екон. ради тощо. Упродовження засад непу в промисловості УСРР дало змогу відбудувати її в короткий термін. І вже у 2-му півріччі 1925/26 обсяг пром. в-ва перевищив довоєнний рівень.

Щоб прискорити відродження промисловості і налагодити обмін між нею і сільс. госп-вом, велику кількість дрібних підприємств рад. д-ва передала в оренду орг-ціям, а також прив. особам. У багатьох випадках це були колиш. власники цих підприємств. Таким чином, із переходом до непу створювалися умови для виникнення в УСРР т. зв. нової буржуазії: орендарів, прив. торговців, комісіонерів тощо. Нерідко їх називали «непманами». Намагаючись не допустити значної концентрації прив. капіталу, рад. д-ва активно втручалася в прив.-госп. сектор, використовуючи податки. Запроваджуючи й удосконалюючи прибутково-пром., помайновий податок, гербовий збір, податки на житло, місц. податки тощо, д-ва позбавляла непманів можливості отримувати великі прибутки. Більша частина накопиченого ними вилучалась фін. органами. Класова по-

літика в галузі кредитів, закупівельних і продажних цін, транспортних тарифів, зак-ва про працю також стримували розвиток прив. капіталу.

Одним із найголовніших складових елементів непу була торгівля. Тому д-ва не випадково приділяла значну увагу прав. регулюванню цієї сфери економіки. Тільки за період 1923–24 були прийняті законод. акти, які стимулювали розвиток держ., кооп., а також певною мірою і прив. торгівлі. До торг. зак-ва можна віднести такі акти: постанову ВУЦВК і РНК УСРР від 3 січ. 1923 «Про купівлю-продаж вроздріб із розстрочкою платежу», Положення Раднаркому УСРР від 23 лют. 1924 «Про товарні біржі», резолюцію ВУЦВК і РНК УСРР від 14 берез. 1924 «Про боротьбу з дорожнечею», постанову РНК УСРР від 25 верес. 1924 «Про фірму», постанову РНК УСРР від 2 жовт. 1924 «Про товарні реєстри». У той час, коли розвиток держ. і кооп. торгівлі держ. органами УСРР стимулювався, регулювання прив. торгівлі з боку цих же органів було непослідовним і значною мірою зводилося до її всілякого обмеження і витіснення. Дискримінаційні заходи д-ви стосовно прив. торгівлі негативно впливали на її стан.

Перехід до непу супроводжувався зміцненням фінансів і кредиту. Так, у жовт. 1922 були введені банк. білети (червінці), які забезпечувалися золотом, валютою, ходовими товарами. Із зміцненням змички між промисловістю і сільс. госп-вом, з поліпшенням фін. становища д-ви з'явилася можливість завершити грошову реформу. У лют. 1924 в обіг надійшли держ. казначейські білети вартістю 1, 3, 5 крб золотом.

На межі 1925/26 закінчувався т. зв. відбудовний період, коли на засадах непу в УСРР, як і в цілому в СРСР, до складу якого входила й УСРР, були здобуті досить вагомі здобутки в усіх галузях народного госп-ва. Економіка країни вступала в новий етап свого розвитку. Впровадження його було насамперед пов'язане з рішеннями XIV з'їзду ВКП(б) (18–31 груд. 1925), який взяв курс на індустріалізацію країни, і рішеннями XV з'їзду ВКП(б) (2–19 груд. 1927), який проголосив курс на колективізацію сільс. госп-ва. Реалізація накреслених більшов. з'їздами програм і втілення їх у законод. акти призвели до згортання непу у кін. 1929. На поч. 1930-х було повністю ліквідовано прив. капітал в економіці країни. Процес витіснення непманів особливо активно відбувався протягом 1928–29. Повною відміною від засад непу в сільс. госп-ві було проведення суцільної колективізації, яка розпочалася в кін. 1929, що фактично означало поч. реставрації воєн.-комуніст. політики в сільс. госп-ві країни як одного із засобів позбавлення укр. селянства прив. власності на засоби виробництва. Сталінська колективізація призвела до глибокої деградації продуктивних сил укр. села й, зрештою, до жахливого голодомору 1932–33. Організований верхівкою ВКП(б) голодомор в Україні забрав життя мільйонів українців.

Зі згортанням непу створювалася суворо централізована командно-адм. система кер-ва народним госп-вом України. При цьому новий госп. механізм гуртувався на директивному плануванні, а не на екон. засадах, як це було за часів непу.

Лит.: Дмитренко В. П. Торговая политика советского государства после перехода к непу. 1921–1924 гг. М., 1971; История государства и права Украинской ССР, т. 2. К., 1987; Лортикян Э. Л. План и рынок в хозяйственной системе непа: исторический опыт Украины. Х., 1991; Лантух В. В. Становление и развитие торговли в Украине в 1921–1932 гг. Х., 1992; Гимпельсон Е. Г. Нэп и советская политическая система. 20-е годы. М., 2000; Пиріг О. НЕП: більшовицька політика імпровізації. К., 2001; Гончаренко В. Право УСРСР в період нової економічної політики (1921–1929) // Право України, 2013, № 1.

В. Д. Гончаренко.

НОВА СІЧ, Підпільницька (Краснокутська) Січ – існувала з 1734 по 1775. Після розгрому Чортотлицької Січі 14 трав. 1709, моск. цар Петро I вже 26 черв. того ж року видав грамоту-звернення до укр. народу, в якій було зазначено, що запорожці, «як бунтівники і непослушники», підлягають знищенню. Козаки, що залишилися живими, втекли і оселилися поблизу р. Кам'янки, потім подалися до урочища Олешки і в 1730 заснували Кам'янську Січ, яка проіснувала недовгий час.

У 1733 промоск. група запорожців звернулася до моск. уряду з проханням про перехід під царську протекцію. Пилип Орлик у квіт. 1734, перебуваючи за кордоном, надіслав запорожцям «великого листа», в якому закликав їх не відновлювати зносини з Росією. Але вже 2 верес. того ж року кошовий отаман І. Малашевич, військ. писар, осавул і прості козаки в кількості 153 осіб присягнули в Білій Церкві на вірність рос. цариці. Присягу прийняв граф Й.-Б. Вейсбах.

Після цього з'ясувалось, що зайняті Військом Запороз. урочища належали Порті і їм потрібно переміститися на територію імп. величності. У свою чергу козаки, щоб у подальшому не виникало жодних непорозумінь, запропонували провести ще одну зустріч в Лубнах, де вони бажали підписати з відповідною царською делегацією умови, на підставі яких Військо Запороз. переходило до рос. підданства. Козаки офіційно закріпили за собою землі, що були в їх володінні до 1709, повернули собі всі промисли, якими вони колись займалися на Дніпрі і поза рос. кордонами. І найголовніше це те, що козакам царський уряд зобов'язувався щорічно платити по 20 тис. крб на все військо. Тоді під рос. підданство перейшло дещо більше 7 тис. осіб.

Під час зведення Н. С. були виділені 3 зони – кош внутр., або замок. Тут розташовувалась площа, де проходили ради, церква, помешкання духівництва і кошового отамана, були побудовані приміщення для зберігання скарбів, артилерії, а також 38 курінів для старшин. У зовн. коші знаходилися будинки кошових козаків, купців, ремісників, торг. комори, шинки. Поряд із цими територіями була побудована цитадель для розташування двох рот вояків київ. гарнізону на чолі з рос. штаб-офіцером, якого призначав київ. генерал-губернатор.

Даючи згоду на повернення козацтва під протекцію царського уряду з гарантією користування землями в межах, визначених ще в 1705, Росія порушила норми міжнар. дипломатії, оскільки частково це вже були землі Порті. Війна 1735–39 дала змогу лише в 1742 офіційно визначити кордони між Військом